

INFORMACJE

ZOFIA WYSZKOWSKA
Akademia Techniczno-Rolnicza w Bydgoszczy

BARIERY ROZWOJOWE SPOŁECZNOŚCI POPEGEEROWSKICH

1. Wstęp

Podczas konferencji organizowanej przez Szkołę Główną Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie, z okazji dziesięciu lat (w 2002 roku) doświadczeń w przekształceniach własnościowych w rolnictwie, prezes Agencji Własności Rolnej Skarbu Państwa, dzisiejszej Agencji Nieruchomości Rolnych¹ w swojej wypowiedzi zaproponował, by przy ocenie procesu transformacji w rolnictwie uwzględniać co najmniej następujące cztery kryteria: efektywność przekształceń, z punktu widzenia makroekonomicznego (budżetu państwa) i mikroekonomicznego (przedsiębiorstwa), skutki społeczne i ekonomiczne, wybór kierunków przekształceń, problem oddłużania [Tański 2002].

Z wszystkich wymienianych kryteriów tego procesu, dla społeczności dawnych państwowych gospodarstw rolnych, jako pracowników i mieszkańców osiedli, najważniejsze są skutki społeczne i ekonomiczne.

W wyniku przekształceń własnościowych, w strukturach państwowych gospodarstw rolnych, zostały ujawnione ukryte nadwyżki siły roboczej. Utrzymywanie dawnych struktur organizacyjnych, dla zachowania miejsc pracy wymagałoby dotacji, co ze strony budżetu państwa w ówczesnym czasie nie było możliwe. W szczytowym okresie ujawniona nadwyżka siły roboczej, dla której ostatnim miejscem zatrudnienia było państwowe gospodarstwo rolne, liczyła 100 tys. bezrobotnych. Dla łagodzenia tego problemu i aktywizacji bezrobotnych, Agencja ustawowo została wprowadzona w działalność społeczno-socjalną.

Do zadań Agencji Nieruchomości Rolnych, określonych w art. 6 ust. 1 pkt 8 i 9

¹ Do dnia 16 lipca 2003 roku obowiązywała nazwa Agencja Własności Rolnej Skarbu Państwa.

ustawy z dnia 19 października 1991 r. „o gospodarowaniu nieruchomościami rolnymi Skarbu Państwa” (Dz. U. z 2004 r. Nr 208, poz. 2128), do dnia 5 maja 2004 r. należało:

- tworzenie miejsc pracy w związku z restrukturyzacją państwowej gospodarki rolnej;
- wspieranie działań mających na celu udzielanie pomocy byłym pracownikom państwowych przedsiębiorstw gospodarki rolnej i członkom ich rodzin w przezwyciężaniu trudnych sytuacji życiowych, w szczególności przyznawanie stypendiów dzieciom byłych pracowników, uczącym się w szkołach ponadgimnazjalnych lub kształcącym się w szkołach wyższych oraz finansowanie dożywiania tych dzieci w szkołach podstawowych, gimnazjach i szkołach ponadgimnazjalnych.

2. Cel, źródło danych, metoda

Celem opracowania było przedstawienie niektórych problemów społecznych związanych z transformacją własnościową w rolnictwie, wskazanie barier rozwojowych społeczności popegeerowskich oraz przekazanie informacji o działaniach Agencji Nieruchomości Rolnych w zakresie pomocy socjalnej. Korzystano z informacji publikowanych w raportach z działalności Agencji Własności Rolnej Skarbu Państwa oraz Agencji Nieruchomości Rolnych w Warszawie i w Bydgoszczy. Analiza merytoryczna udostępnionych danych pozwoliła na przedstawienie uwarunkowań obecnego stanu oraz barier i możliwości rozwoju społeczności popegeerowskich.

3. Uwarunkowania obecnego stanu

Jako genezę obecnego stanu społecznego na osiedlach popegeerowskich wskazuje się konsekwencje systemu gospodarki centralnie sterowanej, z wszystkimi aspektami prowadzonej etatyzacji oraz w procesie urynkowienia gospodarki. Najczęściej wymieniane uwarunkowania obecnej sytuacji pracowników państwowych gospodarstw rolnych są następujące:

- systemowo ukształtowane zasady funkcjonowania państwowych gospodarstw rolnych;
- organizacja załóg oraz osiedli mieszkaniowych dla pracowników i ich rodzin;
- ukształtowanie struktur społeczno-przestrzennych, z cechami izolowanych enklaw;
- patronacki system, określający dla tego systemu odpowiednie relacje pomiędzy pracodawcą i pracownikiem;
- zbiorowości rodzin typu konsumpcyjnego, bez poczucia wspólnotowości;
- brak wspólnej kultury przodków i poczucia tożsamości przestrzennej;

- świadomość własności wspólnej, jako społecznej, a więc niczyjej;
- stosunek do pracy, majątku, środków produkcji, miejsca zamieszkania;
- traktowanie miejsca pracy jako instytucji zabezpieczającej wszelkie podstawowe potrzeby rodziny;
- wyłączenie osiedli ze struktur administracji terenowej;
- brak nawyków samodzielności i odpowiedzialności za siebie i innych;
- brak umiejętności zarządzania własnym losem;
- oczekiwanie na sterowanie z zewnątrz.

4. Działania Agencji Nieruchomości Rolnych w zakresie pomocy społecznej w kraju

W zakresie pomocy społecznej oddziały terenowe Agencji Nieruchomości Rolnych realizowały następujące działania:

- preferowanie nabywców i dzierżawców tworzących stanowiska pracy,
- refundowanie pracodawcom części kosztów wynagrodzeń nowozatrudnionych,
- lokalne programy aktywizacji zawodowej,
- program „Pierwsza Praca” i „Zielone Miejsca Pracy”,
- poręczenia kredytowe na tworzenie nowych miejsc pracy,
- mikropożyczki dla bezrobotnych byłych pracowników pgr,
- stypendia dla uczniów szkół ponadgimnazjalnych,
- stypendia dla studentów,
- dożywianie i dowożenie dzieci do szkół,
- kolonie letnie i zimowe dla dzieci,
- leczenie, sanatoria dla rencistów i emerytów.

Wymienione wcześniej przepisy określały dwa zasadnicze kierunki działań, poprzez które Agencja wspierała byłych pracowników pgr i ich rodziny. Wskazano i uruchomiono mechanizmy niosące pomoc społeczną i wspierające aktywizację zawodową. Na realizowanie tych zadań wydzielono środki finansowe.

Wprowadzone działania w latach 2001-2003 były następujące:

1. W procesie przekształceń własnościowych Agencja wspierała nabywców i dzierżawców tworzących lub utrzymujących miejsca pracy. W procesie prywatyzacji mienia rolnego Skarbu Państwa oferty nabywców i dzierżawców tworzących nowe stanowiska pracy i zobowiązujących się do utrzymania zatrudnienia na określony czas były preferowane.
2. Refundowanie pracodawcom prowadzącym działalność pozarolniczą części kosztów wynagrodzeń nowozatrudnionych pracowników. Refundacja obejmowała od 50% do 100% ustalonego ustawowo najniższego wynagrodzenia za pracę. Do końca 2003 roku, w ramach tego działania, podpisano

- ponad 2 300 umów o refundację oraz zatrudniono ponad 11 tysięcy bezrobotnych, wywodzących się z byłych pracowników państwowych gospodarstw rolnych lub ich rodzin.
3. Oddziały terenowe Agencji uczestniczyły w realizacji wielu lokalnych programów aktywizacji zawodowej. W ramach tego działania w około 200 gminach wykonywano następujące prace: konserwacja urządzeń melioracyjnych, remonty dróg, zalesianie, konserwacja zabytków, usuwanie nielegalnych wysypisk śmieci, sprzątanie lasów, porządki w miastach i na osiedlach mieszkalnych. Te działania w latach 2001-2003 pozwoliły na zatrudnienie około 5,6 tys. bezrobotnych, refundację części wynagrodzeń i wykonanie niektórych wymienionych prac na mieniu zasobów Własności Rolnych Skarbu Państwa.
  4. W 2002 roku Agencja z Ministerstwem Pracy i Polityki Społecznej (MPiPS) w ramach bloku programowego „Pierwsza Praca” podpisała umowę dotyczącą programu „Zielone Miejsca Pracy”. Ta umowa zobowiązała Agencję do sfinansowania, w wysokości najniższego wynagrodzenia, do 1000 miejsc pracy dla absolwentów wywodzących się z środowisk popegeerowskich, zatrudnionych w ramach robót publicznych. Z tego programu w okresie od października 2002 roku do sierpnia 2003 roku skorzystało 971 osób.
  5. Od 1995 roku w środowisku wiejskim Agencja zwalczała bezrobocie poprzez udział w organizowaniu lokalnych funduszy poręczeń kredytowych. Kwota poręczeń kredytowych dotyczyła 7,7 mln zł i obejmowała 13 różnych funduszy. Udzielone poręczenia, na obszarach objętych restrukturyzacją państwowej gospodarki rolnej, zaowocowały utworzeniem 1800 nowych miejsc pracy.
  6. Od kwietnia 2000 roku do końca 2003 roku, w ramach realizowanego z Fundacją Wspomagania Wsi programu mikropożyczek dla mieszkańców obszarów wiejskich, w tym dla bezrobotnych byłych pracowników popegeerowskich i członków ich rodzin, udzielono 540 pożyczek na kwotę 3,2 mln zł.
  7. Powszechną formą aktywizacji zawodowej dla bezrobotnych, byłych pracowników państwowych gospodarstw rolnych, było organizowanie kursów i szkoleń. Celem tej formy pomocy było zdobywanie nowych kwalifikacji, a w przypadku kursów z zakresu tzw. „małej przedsiębiorczości” – przygotowanie bezrobotnych do podjęcia działalności na własny rachunek. W szkoleniach organizowanych przez Agencję, samodzielnie lub we współpracy z organizacjami pozarządowymi, uczestniczyło corocznie ponad 4 tys. osób.
  8. Od 1998 roku Agencja, dla młodzieży z ubogich rodzin popegeerowskich, realizowała i wspierała programy stypendialne. Były to stypendia dla uczniów szkół ponadgimnazjalnych oraz stypendia dla studentów. Program stypendialny Agencji dla uczniów szkół ponadgimnazjalnych kończących się maturą, adresowany jest do dzieci byłych pracowników państwowych

przedsiębiorstw gospodarki rolnej, mieszkających na terenach wiejskich lub w miastach do 20 tys. mieszkańców, pochodzących z rodzin, w których miesięczny dochód na osobę nie przekracza określonej kwoty. W 2002 roku była to kwota 532 zł. Stanowiła ona w 2002 roku 70% ustawowo określonego najniższego wynagrodzenia za pracę. Stypendium ustalono w wysokości 200 zł na każdy miesiąc. W pierwszym roku funkcjonowania tej formy pomocy sfinansowano 650 stypendiów, w 1999 roku wypłacono 2 260 stypendiów, w 2000 roku – 5 660, w 2001 roku – 9 500. W roku szkolnym 2002/2003 wypłacono 40 200 stypendiów, a w roku szkolnym 2003/2004 ponad 48 000. Program stypendiów dla studentów realizowany jest od 2002 roku we współpracy z Fundacją Edukacyjną Przedsiębiorczości z Łodzi, Polsko-Amerykańską Fundacją Wolności, Narodowym Bankiem Polskim i Bankiem Gospodarstwa Krajowego. O stypendia mogli ubiegać się maturzyści podejmujący dzienne studia magisterskie w państwowych uczelniach wyższych. Stypendium wypłacane jest tylko na pierwszym roku studiów, w wysokości 380 zł miesięcznie przez okres 10 miesięcy. W roku akademickim 2002/2003 przyznano 943 stypendia, w 2003/2004 – 1 417, w roku 2004/2005 - 1 178 stypendiów.

9. W ramach realizowania zadań statutowych Agencji w zakresie pomocy byłym pracownikom ppgr i członkom ich rodzin, dofinansowywano akcje dożywiania i dowożenia dzieci do szkół, subwencjonowano leczenie sanatoryjne oraz kolonie letnie i zimowe dla dzieci. W 2003 roku Agencja zorganizowała wypoczynek dla ponad 29 tys. dzieci na kwotę ponad 18 mln zł. Na program dożywiania i dowożenia uczniów do szkół Agencja wydaje corocznie około 9 mln zł.
10. Agencja udzielała wiele indywidualnych zapomóg, stosowała także pomoc w sytuacjach losowych.

Ustawa z dnia 4 marca 2004 roku o zmianie ustawy o gospodarowaniu nieruchomościami rolnymi Skarbu Państwa oraz o zmianie innych ustaw (Dz. U. z 20 kwietnia 2004 roku Nr 69, poz. 624), uchyliła w art. 6 ust. 1 punkty 8 i 9, stanowiące podstawę prawną działań niosących pomoc pracownikom dawnych ppgr. Oznacza to zakończenie świadczeń na rzecz środowiska popegeerowskiego i przekazanie tych obowiązków innym podmiotom. Jednocześnie ustawa przewiduje realizację umów zawartych przed wejściem w życie noweli ustawy „do dnia ich wygaśnięcia lub rozwiązania”, co oznacza działanie programów dotyczących mikropożyczek i funduszy poręczeń kredytowych tylko do ich zakończenia.

Do 31 grudnia 2004 roku Agencja Nieruchomości Rolnych, zgodnie z ustawą z dnia 4 marca 2004 roku, przyznawała i wypłacała stypendia dzieciom byłych pracowników ppgr, uczącym się w szkołach ponadgimnazjalnych lub kształcącym się w szkołach wyższych oraz finansowała dożywianie tych dzieci na dotychczasowych zasadach. Dokonano nabór stypendystów na rok szkolny 2004/2005 i obej-

muje on 46,3 tys. uczniów szkół ponadgimnazjalnych. Jeszcze tylko w tym roku w szkołach finansuje się dożywianie dzieci, na ten cel przeznaczono 9 mln zł. Od roku 2005 Agencja nie może prowadzić działań związanych z pomocą materialną byłych pracowników pgr i członków ich rodzin, z wyjątkiem wygaszania umów wcześniej zawartych .

5. Działania oddziału terenowego w Bydgoszczy

Pomoc socjalna świadczona przez Agencję Nieruchomości Rolnych w województwie kujawsko-pomorskim w latach 2001–2003 została zaprezentowana w zestawieniach tabelach 1, 2 i 3.

Tabela 1

Działania realizowane w 2001 roku

Nr	Działanie	Liczba osób	Wartość w złotych
1.	Refundacja części kosztów wynagrodzenia	186 pracowników	491 419
2.	Szkolenia: „Minimum sanitarne”, sprzedawca-magazynier, szlifierz bursztynu, obsługa kas fiskalnych i komputera, wikliniarstwo, brukarz, obsługa urządzeń biurowych, księga przychodów i rozchodów, kucharz, kelner	188 bezrobotnych	102 948
3.	Stypendia: 114 szkół, 250 zł miesięcznie	497 stypendystów	929 397
4.	Wypoczynek letni dla dzieci: kolonie, 875 zł na dziecko, stroje sportowe, obuwie, półkolonie po 140 zł na dziecko	1575 dzieci	1 300 000
5.	Pomoc medyczna: – mammografia – „Biała Niedziela” – wypoczynek dla emerytów	600 kobiet 580 osób 20 emerytów	108 519
6.	Dożywianie, przybory szkolne, komputery dla szkół	1635 uczniów	401 555
Razem			3 333 838

Źródło: Opracowano na podstawie danych Agencji Nieruchomości Rolnych.

Tabela 2

Działania realizowane w 2002 roku

Nr	Działanie	Liczba osób	Wartość w złotych
1.	Refundacja części kosztów wynagrodzenia	379 osób	1 053 884
2.	Szkolenia: – obsługa komputera i kas fiskalnych – wikliniarz – obsługa wózków widłowych	18 bezrobotnych 6 bezrobotnych 16 bezrobotnych	9 000 6 000 5 120
3.	Stypendia, 161 szkół, 250 zł miesięcznie	2 518 stypendystów	3 736 724
4.	Wypoczynek letni dla dzieci: kolonie, 870 zł na dziecko, stroje sportowe, obuwie	1511 dzieci	1 300 000
5.	Pomoc medyczna: – badanie wzroku dzieci, 7 gmin – badanie wad postawy – mammografia – „Biała Niedziela” – wypoczynek dla emerytów	802 dzieci 423 dzieci 1133 kobiet 850 osób 30 emerytów	150 518
6.	Dożywianie, przybory szkolne, komputery dla szkół	2731 uczniów	1 101 682
Razem			7 362 928

Źródło: Opracowano na podstawie danych Agencji Nieruchomości Rolnych.

Tabela 3

Działania realizowane w 2003 roku

Nr	Działanie	Liczba osób	Wartość w złotych
1.	Refundacja części kosztów wynagrodzenia	291 pracowników	1 100 000
2.	Fundusz poręczeń kredytowych - udzielono 18 poręczeń	26 nowych miejsc pracy	714 000
3.	Szkolenia: – obsługa komputera i kas fiskalnych – wikliniarz – obsługa wózków widłowych	15 bezrobotnych 10 bezrobotnych 10 bezrobotnych	8 999 15 240 4 095
4.	Stypendia, 162 szkoły, 200 zł miesięcznie	3159 stypendystów	6 378 239
5.	Wypoczynek letni dla dzieci: – kolonie, 700 zł na dziecko, stroje sportowe – wycieczki	1 458 dzieci 120 dzieci	1 070 000
6.	Pomoc medyczna: – badanie wzroku, 10 gmin – mammografia	763 dzieci 1 633 kobiety	91 464
7.	Dożywianie, paczki świąteczne, przybory szkolne	6 610 dzieci	651 943
Razem			10 033 980

Źródło: Opracowano na podstawie danych Agencji Nieruchomości Rolnych.

W roku 2004 zakres działań pomocowych został ograniczony do programu stypendialnego i dożywiania. W 161 szkołach dla młodzieży przyznano 3 044 stypendia średnio w wysokości 200 zł na miesiąc, na łączną kwotę 5 503 155 zł. Z dożywiania w szkołach podstawowych i gimnazjalnych skorzystało 6 569 dzieci. Na ten cel przeznaczono 461 332 zł.

6. Bariery i możliwości rozwoju społeczności popegeerowskich

Wszelkie próby łagodzenia i eliminowania negatywnych zjawisk społecznych, będących konsekwencją przekształceń własnościowych państwowego sektora rolnego, muszą uwzględniać bariery, do których możemy zaliczyć:

- lokalizację osiedli na obszarach o małym stopniu urbanizacji, co powoduje słabe skomunikowanie z innymi miejscowościami;
- skoncentrowanie przestrzenne i grupowe jednej kategorii zawodowej i społecznej oraz izolację społeczno-przestrzenną osiedli;
- bezrobocie długotrwałe i rotacyjne oraz niewielkie możliwości zatrudnienia na tych obszarach poza rolnictwem;
- ekonomiczne bariery podwyższania poziomu edukacji, szczególnie niepokojące wśród dzieci i młodzieży;

- zachowawcze postawy, małą aktywność ludności w poszukiwaniu pracy, niechęć do przekwalifikowań i podejmowania działalności pozarolniczej;
- oddalenie osiedli od dużych miast, co ogranicza atrakcyjność obszarów dla przedsiębiorczości i tworzenia miejsc pracy;
- małe tendencje do emigracji z danego obszaru;
- istniejące zasoby siły roboczej o niskich kwalifikacjach, wymagające kształcenia i przekwalifikowań i brak systemu kształcenia i przekwalifikowania dorosłych.

Możliwości rozwiązywania tych trudnych dla mieszkańców społeczności popegeerowskich problemów społecznych i ekonomicznych można upatrywać w:

- rozwoju przetwórstwa rolno-spożywczego głównie surowców lokalnych, w tym w przemyśle zbożowym, tłuszczowym, owocowo-warzywnym, zwiększeniu przedsiębiorczości, rozwoju usług;
- poszukiwaniu i utrzymywaniu tożsamości kulturowej i tradycji,
- taniej sile roboczej w najbliższych latach oraz w rozwoju prac sezonowych, w tym głównie poza rolnictwem;
- zwiększeniu znaczenia gospodarki leśnej;
- wykreowaniu regionów i większym korzystaniu z ich zasobów przyrodniczych, rozwoju agroturystyki;
- integracji z Unią Europejską oraz przyjęciu zasad działania wspólnych rynków i swobodnego przepływu kapitału i pracy;
- większych możliwościach dopływu kapitału zewnętrznego;
- wzroście zapotrzebowania na żywność wysoko przetworzoną;
- programach i funduszach wspierających ochronę środowiska przyrodniczego i rozwój regionalny.

7. Podsumowanie

Wprowadzone do ustawy o gospodarowaniu nieruchomościami rolnymi Skarbu Państwa zmiany spowodowały zakończenie działań świadczących pomoc rodzinom zaliczanym do społeczności popegeerowskich. Agencja Nieruchomości Rolnych dla realizowania pomocy byłym pracownikom pgr i członkom ich rodzin wypracowała wymienione kierunki działań, które w praktyce sprawdziły się. Nie określono, jakie podmioty i w jakim zakresie tę lukę wypełnią.

Obserwuje się wśród społeczności popegeerowskich działania w kierunku podejmowania prób samodzielnego radzenia sobie z własnymi problemami, jednak takie działania nie występują zbyt często. Dominuje bierność i oczekiwanie na rozwiązania przychodzące z zewnątrz. Jest to skutek systemu pracy w dawnych państwowych gospodarstwach rolnych.

Wśród mieszkańców osiedli i wsi popegeerowskich nadal dominuje poczucie zagrożenia i tymczasowości, co uruchamia i warunkuje postawy niechęci, a nawet wrogości wobec procesu prywatyzacji pgr.

Duże i narastające bezrobocie przy braku pozarolniczych miejsc pracy powoduje wzrost skali ubóstwa oraz powstawanie stylu życia bez pracy i przekazywanie tego stylu kolejnym pokoleniom.

LITERATURA

1. Tański A. (2002): Przekształcenia własnościowe w rolnictwie – 10 lat doświadczeń. SGGW, Warszawa. s. 9.
2. Raport z działalności Agencji Własności Rolnej Skarbu Państwa w 2001 roku.
3. Raport z działalności Agencji Własności Rolnej Skarbu Państwa w 2002 roku.
4. Raport z działalności Agencji Własności Rolnej Skarbu Państwa w 2003 roku.

IRENA KROPSZ
Akademia Rolnicza we Wrocławiu

DZIAŁALNOŚĆ POZAROLNICZA W WYBRANYCH GMINACH DOLNEGO ŚLĄSKA

I. Wprowadzenie

Rozwój ekonomiczny wsi to nie tylko rozwój rolnictwa. Siłą napędową przemian zachodzących na obszarach wiejskich może być przedsiębiorczość pozarolnicza [Kisiel 2001]. Aktywność ludności pozarolniczej musi być połączona z aktywnością rolników, co będzie sprzyjać wielofunkcyjnemu rozwojowi danego terenu. Taki rozwój spowoduje zmiany w strukturze społeczno-ekonomicznej ludności oraz wpłynie na poprawę efektywności gospodarowania [Kisiel, Białobrzaska, Marks 2000].

Zaradność, odwaga, zdolność do podejmowania ryzyka i umiejętność wykorzystywania pojawiających się możliwości, to cechy ludzi przedsiębiorczych. Oni będą głównymi inicjatorami przemian na wsi. Nawet najlepsza polityka państwa, bez zaangażowania ludzi przedsiębiorczych nie udźwignie polskiej wsi z zapaści [Krzyminiewska 2001].

Można więc stwierdzić, że u podstaw zainteresowania się przedsiębiorczością leży przede wszystkim pogarszająca się sytuacja dochodowa właścicieli gospodarstw rolnych, ale również pozostałych członków lokalnych społeczności wiejskich. Wieś nie musi się kojarzyć wyłącznie z produkcją rolniczą, przecież tereny wiejskie mogą pełnić wiele innych funkcji, np.: turystyczne, przyrodniczo-kulturowe, produkcyjne lub usługowe. Przedsiębiorczość polegająca na poszukiwaniu nowych możliwości działalności gospodarczej powinna opierać się na zasobach i walorach potencjału lokalnego.